

BARTOSZ KOWALSKI

Katedra Studiów Azjatyckich
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych
Uniwersytet Łódzki
ORCID: 0000-0002-5991-8663
bartosz.kowalski@wsmip.uni.lodz.pl

**ROLA CHIN W OCHRONIE BEZPIECZEŃSTWA
REŻIMU PAŃSTW AUTORYTARNYCH.
PRZYPADEK KAMBODŻY¹**

**China's Role in Safeguarding Authoritarian Regime Security:
The Case of Cambodia**

Abstract

Since Hun Sen took full power in Cambodia in 1997, China has begun to play an influential role in the country by providing loans, investments, military support, and backing on the international stage to mitigate criticism and sanctions from the West. Beijing assists the Cambodian regime in maintaining power and protects it from powerful neighbours, especially Vietnam. In return, Cambodia politically supports China at the regional level (ASEAN) and globally (UN) and provides strategically significant access to the Indian Ocean. The article argues that Cambodia's main motivation for embracing China support is regime security, despite the risks of growing dependence on its Chinese protector.

K e y w o r d s: regime security, China, Southeast Asia, Cambodia, Chinese foreign policy, authoritarianism.

¹ Autor chciałby gorąco podziękować anonimowym recenzentom za rzeczowe i konstruktywne uwagi do pierwopisu tekstu.

Rola Chin w ochronie bezpieczeństwa reżimu państw autorytarnych. Przypadek Kambodży

Abstrakt

Odkąd Hun Sen przejął pełnię władzy w Kambodży w 1997 r., Chiny zaczęły odgrywać wpływową rolę w tym państwie, zapewniając kredyty, inwestycje, wsparcie wojskowe i międzynarodowe poparcie w celu złagodzenia zachodniej krytyki i sankcji. Pekin pomaga kambodżańskiemu reżimowi utrzymać władzę i chroni go przed potężnymi sąsiadami, zwłaszcza Wietnamem. W zamian Kambodża wspiera Chiny politycznie na poziomie regionalnym (ASEAN) i globalnym (ONZ) oraz zapewnia strategicznie ważny dostęp do Oceanu Indyjskiego. Niniejszy artykuł dowodzi, że dla Kambodży główną motywacją do zacieśniania relacji z Pekinem jest bezpieczeństwo reżimu, pomimo świadomości ryzyka związanego ze zbytnim uzależnieniem się od chińskiego protektora.

S ł o w a k l u c z o w e: bezpieczeństwo reżimu, Chiny, Azja Południowo-Wschodnia, Kambodża, polityka zagraniczna Chin, autorytaryzm.

WPROWADZENIE

W ostatnich latach Chińska Republika Ludowa (ChRL) zaczęła odgrywać coraz istotniejszą rolę w ochronie bezpieczeństwa reżimów autorytarnych (niedemokratycznych), przede wszystkim w państwach Globalnego Południa. Pekin realizuje tę funkcję poprzez wsparcie gospodarcze i dyplomatyczne, transfer technologii inwigilacyjnych i metod zarządzania bezpieczeństwem wewnętrznym, szkolenia ideologiczne i polityczne oraz oddziaływanie na legitymizację wewnętrzną autokratów w państwach Globalnego Południa, a nawet europejskich – w Serbii i Białorusi (Nantulya, 2024; Benabdallah, 2020; Bader, 2014; Rasheed, 2022; Kowalski, 2024; Słowikowski & Kowalski, 2025).

Jak wskazuje Sheena Chestnut Greitens (2025), Chiny podchodzą do współpracy w zakresie bezpieczeństwa inaczej niż Stany Zjednoczone. Zdaniem badaczki, perspektywa ta jest zakorzeniona w „całościowej koncepcji bezpieczeństwa narodowego” przewodniczącego ChRL i sekretarza generalnego Komunistycznej Partii Chin (KPCh) Xi Jinpinga, w której stabilność reżimu jest absolutnym priorytetem. Zamiast kłaść nacisk na obronę zewnętrzną, ramy te koncentrują się na ochronie chińskiego systemu socjalistycznego, utrzymaniu dominacji KPCh i wzmacnianiu przywódczej pozycji Xi. Zapewnienie bezpieczeń-

stwa wewnętrznego ma charakter nadrzędny wobec polityki zagranicznej i działalności międzynarodowej państwa, które służą przede wszystkim wspieraniu celu priorytetowego, jakim jest utrzymanie władzy KPCh. Państwa autorytarne są szczególnie zainteresowane współpracą z Chinami w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego, ponieważ główny cel ich przywódców jest podobny: utrzymanie i ochrona elit rządzących poprzez zbudowanie silnego aparatu przymusu (Greitens, 2025).

W Azji Południowo-Wschodniej przykładem takiego państwa jest Kambodża, której władze od wielu lat łączą z Chinami relacje klientelistyczno-patronalne (Ciorciari, 2015). Niniejszy artykuł opiera się na tezie, że dla Kambodży główną motywacją do zacieśniania relacji z Chinami jest bezpieczeństwo reżimu, pomimo świadomości ryzyka związanego ze zbytnim uzależnieniem się od chińskiego patrona. Weryfikacji tego założenia służy odpowiedź na następujące pytania badawcze: w jaki sposób partnerstwo polityczne i gospodarcze z Chinami wzmacnia bezpieczeństwo reżimu rządzącego w Kambodży? Jakie są negatywne aspekty rosnącego uzależnienia od Chin?

Wykorzystując podejście studium przypadku i analizę dyskursu, artykuł opiera się na badaniu źródeł pierwotnych i wtórnych. Analizę uzupełnia wiedza pozyskana z ośmiu półstrukturyzowanych wywiadów przeprowadzonych przez autora (w ramach zespołu badawczego) z dyplomatami, aktywistami, dziennikarzami, akademikami i biznesmenami w Phnom Penh we wrześniu 2023 r., do celów innego projektu naukowego. Wszystkie nazwiska rozmówców zostały zanimizowane ze względu na konieczność zapewnienia najwyższych standardów poufności lub/i bezpieczeństwa rozmówców.

W pierwszej części artykułu poddano analizie erozję demokracji w Kambodży, którą legitymizują Chiny. W drugiej skupiono się na różnych wymiarach autorytarnego patronatu Chin w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego i obrony narodowej. W ostatniej części tekstu przeanalizowano pozytywne i negatywne aspekty rosnącego zaangażowania gospodarczego Chin w Kambodży.

KAMBODŻAŃSKA DEMOKRACJA Z CHIŃSKĄ SPECYFIKĄ

Według Hun Sena, który rządzi Kambodżą od 1985, a niepodzielnie od zamachu stanu w 1997 r., „Chiny są jak ogień – można ich używać do gotowania, ale zbytnia bliskość może być ryzykowna”. Choć maksyma

ta przedstawiana jest przez przedstawicieli kambodżańskich elit jako dowód dalekowzroczności i zmysłu politycznego ich długoletniego przywódcy, rzadko wspomina się o tym, że Hun wypowiedział ją jeszcze przed nawiązaniem przyjaznych stosunków z Chinami (Wywiad nr 1, kambodżański akademik, 2023). Tuż po wyborach w 2023 r. Hun Sena na fotelu premiera zastąpił jego syn Hun Manet, którego ojciec namaścił na swojego następcę. Najmłodszy syn Hun Many otrzymał urząd wicepremiera. Jednak sukcesja władzy jest niepełna, a Hun Sen nadal wpływa na sprawy państwa z tylnego siedzenia, zachowując przywództwo w Kambodżańskiej Partii Ludowej (KPL). W 2024 r. został przewodniczącym Senatu, który w Kambodży pełni obowiązki głowy państwa i podpisuje ustawy pod nieobecność monarchy w kraju (*Cambodia's Ex-leader*, 2024). I to właśnie przeważnie w czasie wizyt króla Sihamoniego na badaniach lekarskich w Chinach Hun sygnuje bardziej kontrowersyjne ustawy (*Cambodia*, 2024; Nop, 2025).

Należy jednak zauważyć, że bez decyzji Pekinu o zaprzestaniu finansowania zbrodniczych Czerwonych Khmerów nie doszłoby do paryskich porozumień pokojowych w 1991 r., a także wolnych wyborów, które odbyły się dwa lata później. Chociaż Hun Sen przegrał ten demokratyczny sprawdzian z monarchistami, dzięki udanemu szantażowi króla Norodoma Sihanouka otrzymał stanowisko drugiego premiera, zasiewając w ten sposób ziarno rozkładu w raczkującej demokracji. Kiedy Hun przejął pełnię władzy w 1997 r., Chiny zrewidowały swoje podejście i zaczęły wspierać jego reżim, osłaniając Huna przed zachodnimi sankcjami (Wywiad nr 2, kambodżański aktywista, 2023).

Niektórzy autorzy zwracają uwagę (Strangio, Li & Li, 2025), że zwrot w polityce zagranicznej Kambodży wobec Chin jest związany głównie ze względami bezpieczeństwa reżimu – jest to świadoma reakcja, wynikająca ze zbieżności celów na styku polityki wewnętrznej i zagranicznej: walki z oponentami politycznymi i presją demokracji ze strony Zachodu. Według tych badaczy proces uzależniania się od protekcji Pekinu, jako alternatywy wobec Zachodu, zapoczątkował zamach stanu Hun Sena w 1997 r. Chiny miały się wówczas objawić jako państwo, które nie uzależnia pomocy gospodarczej od spełniania warunków politycznych, co skutkowało m.in. dostarczeniem wyposażenia dla aparatu bezpieczeństwa nowo ukonstytuowanego reżimu. Choć Hun chwalił Pekin za niemieszanie się w wewnętrzne sprawy Kambodży, to zamknięcie przedstawicielstwa Tajwanu w Phnom Penh w tym samym czasie było prawdopodobnie koncesją polityczną udzieloną Chinom za wsparcie jego reżimu. W kolejnych latach relacje mię-

dzy Kambodżą a Chinami stale się poprawiały, na co wpływ miały głównie czynniki wewnętrzne – przede wszystkim walka Hun Sena z opozycją polityczną, której koszty polityczne i gospodarcze osłaniały Chiny (Strangio, Li & Li: 74–76). W rezultacie, jak wskazuje zachodni dziennikarz pracujący w Phnom Penh, erozja kambodżańskiej demokracji postępuje równoległe z zacieśnianiem stosunków z Pekinem (Wywiad nr 3, 2023).

Obecnie demokracja w Kambodży jest jedynie fasadą. Ostatnie w miarę wolne wybory, prawdopodobnie wygrane przez opozycję, odbyły się w 2013 r. W obawie przed utratą władzy Hun Sen zaczął w kolejnych latach wzmacniać system autorytarny, tworząc *de facto* system jednopartyjny. Do zakończenia działalności zmuszono dwie ostatnie niezależne (angielskojęzyczne) gazety. W 2017 zamknięto „Cambodia Daily”, a przed wyborami parlamentarnymi w 2018 r. „Phnom Penh Post”, którego australijski wydawca został (prawdopodobnie) zmuszony do sprzedaży dziennika przyjaznemu rządowi Hun Sena malajskiemu biznesmenowi (Cochrane, 2018). Rola związków zawodowych, niezależnych stowarzyszeń i organizacji pozarządowych została ograniczona, a opozycjoniści i aktywiści są prześladowani.

Jak dowodzi Neil Loughlin (2021), relacje między Pekinem a Phnom Penh scementowały się właśnie w latach 2013–2018, w czasie najpoważniejszego kryzysu politycznego w Kambodży, gdy chińska pomoc polityczna, gospodarcza i militarna pozwoliła Hun Senowi utrzymać władzę i przekształcić system polityczny z autorytaryzmu konkurencyjnego (*competitive authoritarianism*) w autorytaryzm hegemoniczny.

Loughlin (2021), podobnie jak inni autorzy, podkreśla również znaczenie Chin jako siły legitymizującej kambodżański reżim (Lim, 2023; Cheunboran, 2023: 164–181). Wybory w Kambodży nadal oficjalnie się odbywają, ale nie są one demokratyczne. Przed głosowaniem w 2018 r., w którym KPL zdobyła wszystkie miejsca w parlamencie, Hun Sen przestał stwarzać pozory demokracji i po prostu zdelegalizował największą formację opozycyjną – Kambodżańską Partię Ocalenia Narodowego (KPN). Podczas gdy USA i UE na znak protestu wycofały się z finansowania i monitorowania wyborów, autorytarne Chiny wsparły finansowo państwową komisję wyborczą i zarejestrowały własnych obserwatorów (Allard & Thul, 2018), a minister spraw zagranicznych Chin, Wang Yi, wyraził poparcie dla „wysiłeków Kambodży na rzecz ochrony stabilności politycznej i osiągnięcia rozwoju gospodarczego” (Blanchard, 2017). Pomimo deklarowanego przywiązania do nieingerowania w sprawy innych państw, Chiny aktywnie

zaangażowały się w kampanię wyborczą KPL przed wyborami w 2018 r. Ambasador ChRL Xiong Bo wziął udział w wiecu partyjnym KPL, na którym skomplementował osiągnięcia dyplomatyczne rządu Hun Sena i skrytykował propozycję Unii Europejskiej, aby nałożyć sankcje na Kambodżę w związku z represjonowaniem opozycji (Allard & Thul, 2018).

Przed kolejnymi wyborami, w lipcu 2023 r., Hun Sen zdyskwalifikował jedyne liczące się ugrupowanie opozycyjne – Candlelight Party (wcześniej funkcjonujące pod nazwą Partia Sama Rainsy). W rezultacie represji przeciwników politycznych i licznych nieprawidłowości KPL zdobyła 120 ze 125 mandatów – pozostałe pięć przypadło rojalistycznemu National United Front for an Independent, Neutral, Peaceful and Cooperative Cambodia (FUNCINPEC). Chiny i Rosja wyraziły pełną aprobatę dla przebiegu wyborów, uznając ich rozstrzygnięcie za legitymację KPL do dalszego sprawowania rządów. Władze ChRL określiły wybory jako „wolne i uczciwe”, a przewodniczący Xi Jinping przekazał Hun Senowi list gratulacyjny. Ambasada Rosji w Phnom Penh, która również wysłała swoich obserwatorów, oceniła głosowanie jako „wolne i niezależne” i pogratulowała Hunowi „demokratycznego” zwycięstwa (COMFREL – The Committee for Free and Fair Elections in Cambodia, 2024: 31–32). Natomiast państwa zachodnie, obserwatorzy z ONZ i grupa parlamentarzystów z państw Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN Parliamentarians for Human Rights) podważyły legitymację uzyskaną przez KPL, krytykując brak pluralistycznego procesu wyborczego, w tym wykluczenie z niego głównej partii opozycyjnej (COMFREL, 2024: 32).

W reakcji na sfałszowanie głosowania Departament Stanu USA ocenił, że wybory nie były „ani wolne, ani uczciwe” (U.S. Department of State, 2023). Natomiast minister spraw zagranicznych ChRL Wang Yi udał się do Phnom Penh, aby pogratulować zwycięstwa Hun Senowi i desygnowanemu na premiera Hun Manetowi (Liang, 2023).

Inne demokracje były powściągliwsze od USA w potępieniu przebiegu wyborów (COMFREL, 2024: 32), mając nadzieję na nowy początek i liberalizację systemu przez wykształconego w West Point Hun Maneta. Nowy premier odbył jednak swoją pierwszą podróż zagraniczną do Pekinu we wrześniu 2023 r. – jej wynik podważył nadzieje na rozpoczęcie procesu liberalizacji. Treść wspólnego komunikatu opublikowanego po tej wizycie była zasadniczo zgodna z tym podpisanym kilka miesięcy wcześniej przez Hun Maneta, który w Pekinie zobowiązał się do budowy „chińsko-kambodżańskiej wspólnoty na rzecz

wspólnej przyszłości w nowej erze”, otrzymując przy tym liczne zapewnienia o pomocy Chin w ochronie bezpieczeństwa reżimu. Oba dokumenty (The State Council PRC, 2023a, 2023b) pozycjonują ChRL jako protektora bezpieczeństwa dla reżimu Hunów. Chiny potwierdziły wsparcie dla niepodległości, suwerenności, bezpieczeństwa i interesów rozwojowych Kambodży. Pekin wyraził sprzeciw wobec wszelkich zewnętrznych prób ingerowania w wewnętrzne sprawy Kambodży. Co więcej, reżimy zgodziły się wspólnie sprzeciwiać upolitycznianiu praw człowieka, a także ingerowaniu w sprawy innych państw pod „pretekstem ochrony praw człowieka i demokracji”. Obaj przywódcy zobowiązali się również do zacieśnienia więzi wojskowych i międzypartyjnych oraz współpracy w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego, w tym przeciwdziałania kolorowym rewolucjom. Ostatni z wymienionych elementów jest w słowniku chińskiej dyplomacji synonimiczny z zachodnim podżeganiem do obalania dyktatur. Zapisy te wskazują na synergię działań służących pogłębianiu autorytarnej kontroli.

Choć KPL odniosła przegniatające zwycięstwo w wyborach w 2023 r., to pięć mandatów przypadło w udziale FUNCINPEC, prawdopodobnie dzięki wstawiennictwu Chin, które utrzymują specjalne stosunki z dworem królewskim (Wywiad nr 2, kambodżański aktywista, 2023). Istotnie, pomimo doskonałych stosunków politycznych między Pekinem a Phnom Penh, Chiny starają się utrzymać wpływ poza sferą zdominowaną przez KPL i klan Hunów, pomimo że znaczenie rodziny królewskiej w kambodżańskim systemie politycznym zmniejszyło się w ostatnich latach. Na przykład podczas wizyty w Kambodży w kwietniu 2024 r. minister Wang Yi nie zaniechał sposobności, by spotkać się z królem Norodomem Sihamonim. Monarcha podziękował Wang Yi za stałą gościnność i opiekę medyczną, którą Chiny zapewniają parze królewskiej, wskazując, że „Chiny są drugim domem”. Ponadto król Sihamoni podziękował ChRL za pomoc gospodarczą i wkład w rozwój Kambodży oraz zadeklarował pełne wsparcie dla promowanej przez Xi Jinpinga wizji nowego porządku międzynarodowego – „wspólnoty na rzecz przyszłości ludzkości” i jego trzech globalnych inicjatyw. Z kolei Wang Yi powiedział, że „przyjaźń między Chinami a Kambodżą została zbudowana przez poprzednie pokolenia przywódców obu państw i zawsze pozostawała solidna w obliczu międzynarodowych zawirowań i zmian” (MFA PRC, 2024).

Niemal identyczne stwierdzenia padły w rozmowie monarchy z Xi Jinpingiem, który odwiedził Kambodżę (oraz Malezję i Wietnam) w obliczu wzbierającej amerykańsko-chińskiej wojny handlowej

w kwietniu 2025 r. (MFA PRC, 2025). Przy okazji wizyty Xi określili współpracę z Phnom Penh jako priorytet sąsiedzkiej dyplomacji Chin (Delgado, 2025).

Chiny „grają więc na wielu fortepianach”, wzmacniając wpływy nie tylko wśród „bratnich” partii autorytarnych. Pomimo że chiński ambasador w Kambodży oznajmił w 2010 r., że Pekin nigdy nie angażował się we wspieranie Czerwonych Khmerów, to w praktyce był ideologiczną, materialną i wojskową ostoją reżimu, który brutalnie rządził państwem w latach 1975–1979 (Lovell, 2019: 265). Zresztą KPCh od dziesięcioleci trzyma również parasol ochronny nad dworem królewskim w Kambodży, udzielając mu wsparcia politycznego i finansowego, opieki medycznej i schronienia (Lovell, 2019: 264). Gdy król Norodom Sihanouk, którego od konferencji w Bandungu w 1955 łączyły zażyłe relacje z pierwszym premierem ChRL Zhou Enlaiem (Lovell, 2019: 250), zmarł w Pekinie w 2012 r., ówczesny sekretarz generalny KPCh i przywódca państwa Hu Jintao pokłonił się przed jego ciałem, a na centralnym placu Tiananmen opuszczono flagi (Consulate General of the PRC in New York, 2012). Wcześniej taki gest miał miejsce prawdopodobnie tylko po śmierci dyktatora Korei Północnej, Kim Ir Sena. Obecny król Kambodży, Norodom Sihamoni, który przejął stery w rodzinie królewskiej w 2004 r., ma rezydencję nieopodal Tiananmen, którą odwiedza co najmniej dwa razy w roku (Wywiad nr 8, kambodżański urzędnik, 2023). Te długotrwałe powiązania mają ogromne znaczenie dla zrozumienia obecnych relacji obu państw i zależności kambodżańskiego reżimu od protekcji ChRL.

Jest to układ transakcyjny, ale osadzony we wspólnocie przekonań – nieufności do liberalnej demokracji, zachodnich wartości i często – paradoksalnie – kapitalizmu (Wywiad nr 4, zagraniczny biznesmen, 2023). W końcu wielu członków kambodżańskiego establishmentu, w tym sam Hun Sen, wywodzi się ze wspieranych przez Chiny Czerwonych Khmerów.

Oczywiście „do tanga trzeba dwojga” – Kambodża jest jednym z najbardziej skorumpowanych państw na świecie. W rankingu korupcji Transparency International za 2025 r. zajęła 163. miejsce na 182 sklasyfikowanych (Corruption Perceptions Index, 2025). Polityka i gospodarka są kontrolowane przez wąską elitę 15–20 rodzin, a poszczególne ministerstwa są zasadniczo obsadzone zgodnie z rodzinnymi układami. Słabe rządy prawa sprzyjają chińskiej polityce relacyjnej, ułatwiając nieformalną działalność biznesową i zwiększając wpływy polityczne Pekinu (Wywiad nr 5, zachodni dyplomata, 2023).

Z drugiej strony, ograniczenie swobód demokratycznych i autorytarny kurs reżimu Hun Sena spowodowały krytykę i sankcje ze strony krajów zachodnich. Jest to zatem błędne koło dla Zachodu, który przez lata przeznaczał ogromne fundusze na powojenną odbudowę Kambodży, ale wydaje się być bezsilny w wywieraniu wpływu politycznego na to państwo (Wywiad nr 6, zachodni dyplomata, 2023). Jednocześnie władze w Phnom Penh umacniają swoją pozycję klienta Pekinu, oskarżając przy tym Zachód o próby narzucania swoich zasad zamiast dążenia do poprawy relacji. Takie narracje znajdują oddźwięk w wielu państwach Globalnego Południa, zwłaszcza w państwach pozostających na obrzeżach demokracji. Pekin, tak jak Zachód, stara się narzucać swoje zasady i ma podobne cele, ale jest subtelniejszy w działaniach.

CHIŃSKI PATRONAT NAD KAMBODŻĄ W RAMACH „ŻELAZNEJ PRZYJAŹNI”

W oficjalnym dyskursie dyplomatycznym Chin i Kambodża określają swoje relacje mianem „żelaznej przyjaźni”, co oznacza wzajemne wsparcie reżimów na arenie międzynarodowej i w polityce wewnętrznej. Pekin jest obrońcą Kambodży przed potężnymi sąsiadami, Tajlandią, a zwłaszcza Wietnamem (Cheunboran, 2023: 89–113). Zdaniem kambodżańskiego aktywisty (Wywiad nr 2, 2023): „Wietnam jest historycznym wrogiem Kambodży, która potrzebuje do swojej obrony państwa większego niż Wietnam”. Pekin dostarcza również Phnom Penh danych wywiadowczych na temat wietnamskich łodzi rybackich na obszarach połowu.

W zamian za protekcję Kambodża wspiera Chiny politycznie na poziomie regionalnym (ASEAN) i globalnym (ONZ) (Cheunboran, 2023: 129–137) oraz zapewnia strategicznie ważny dostęp do Oceanu Indyjskiego.

W odniesieniu do polityki wewnętrznej Chin promują swój model autorytarnego zarządzania zarówno ze względów gospodarczych, jak i politycznych. W ostatnich latach współpraca między partiami zintensyfikowała się poprzez programy wymiany, dzięki którym Kambodża szkoli nową falę przywództwa politycznego w oparciu o chiński system rządzenia (Vannarith, 2023). Silne więzi z Chinami odgrywają kluczową rolę we wzmacnianiu legitymizacji reżimu KPL, którego lokalna propaganda przedstawia jako partnera dla chińskiej

superpotęgi. W 2017 r. Hun Sen publicznie skomplementował wybór pism i wystąpień Xi Jinpinga pt. *Zarządzanie Chinami* i zachęcił rodaków do jej przeczytania (Lim, 2023). Hun, tak jak Xi, buduje wokół siebie kult jednostki. Plakaty z jego podobizną widoczne są wszędzie. W piętnastomilionowej Kambodży oficjalne konto Huna na Facebooku ma tyleż obserwujących. W niemal półtoramiliardowych Indiach premier Narendra Modi ma ich tylko 53 miliony (Handley, 2018)².

Jeśli chodzi o współpracę w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego, Pekin zapewnia Kambodży autorytarny pakiet, który ma pozwolić na utrzymanie kontroli społecznej przez reżim Hunów. Zachodni dyplomata (Wywiad nr 5, 2023) zalicza do nich kursy instruktażowe dla kambodżańskiej policji w Chinach oraz sprzedaż narzędzi i technologii inwigilacyjnych do walki z opozycją. W 2020 r. na bazie chińskiej technologii zaczęto budować National Internet Gateway – infrastrukturę cyfrową, służącą rządowi do kontrolowania użytkowników i treści internetowych. Ponadto w październiku 2023 r. podczas Trzeciego Forum Pasa i Szlaku w Pekinie podpisano umowę o ułożeniu podmorskiego kabla internetowego łączącego Kambodżę z Hongkongiem (dotychczasowe dwa połączenia pochodzą z Tajlandii i Wietnamu) (Ramcharan, 2022).

W ramach „żelaznej przyjaźni” pogłębia się również współpraca wojskowa. Chiny są głównym dostawcą uzbrojenia dla Kambodży, które sprzedawane jest czasami po cenach „dla przyjaciół” (Russel & Berger, 2020: 34). Od 2016 r. armie obu państw odbywają wspólne manewry pod nazwą „Złoty Smok”, a kambodżańscy oficerowie przechodzą szkolenia w Chinach. W ocenie Pentagonu poprzez wspólne ćwiczenia wojskowe z ugruntowanymi partnerami, takimi jak Kambodża, Laos i Tajlandia, Chiny normalizują obecność wojskową za granicą, wzmacniają powiązania i dyplomację wojskową (U.S. Department of Defense, 2025: 4, 34–35).

W tym zakresie szczególnie istotna jest rosnąca aktywność ChRL w porcie Ream, gdzie Kambodża ma niewielką bazę morską. Państwo to nigdy nie posiadało floty wojskowej, jednak Chiny wypełniają teraz tę przestrzeń, finansując i realizując rozbudowę i pogłębienie portu, aby pomieścić większe statki, oficjalnie do celów komercyjnych. Choć stała obecność obcych wojsk na terytorium Kambodży jest niezgodna z konstytucją, to biorąc pod uwagę relacyjny model współpracy mię-

² Aktualne dane na temat liczby obserwujących autor podaje za kontami polityków na platformie Facebook (stan na 26 stycznia 2026).

dzy oboma krajami, nietrudno wyobrazić sobie scenariusz, w którym Ream stanie się bazą dla Marynarki Wojennej Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej (PLAN). W ten sposób chińska marynarka wojenna uzyskalaby dostęp do Zatoki Tajlandzkiej i pobliskiego Wietnamu, co jest szczególnie niepokojące dla USA. Według analizy Centrum Studiów Strategicznych i Międzynarodowych (CSIS) PLAN jest już stale lub przynajmniej rotacyjnie obecna w Ream (Turton, 2024). Na początku kwietnia 2025 r. rozbudowaną bazę w Ream wraz z nowo powstałym chińsko-kambodżańskim wojskowym Centrum Wsparcia i Szkoleń oficjalnie otworzył Hun Sen, który dziękując Chinom za pomoc w rozbudowie, zapewnił jednocześnie, że baza jest otwarta dla wszystkich państw przyjaznych Kambodży (Cheang, 2025).

Pomimo intensyfikacji stosunków z Chinami, Kambodża stara się dywersyfikować partnerstwa strategiczne i zacieśniać relacje również z innymi potęgami, zwłaszcza z Japonią i Stanami Zjednoczonymi. Symboliczna w tym względzie była wizyta dwóch japońskich okrętów sił samoobrony w Ream w kwietniu 2025 r. Ponadto planuje się również wznowienie wspólnych ćwiczeń wojskowych z USA „Angkor Sentinel”, zawieszonych przez Kambodżę w 2017 r. (Chatys, 2025). Jednak na razie Kambodża kontynuuje wspólne manewry „Złoty Smok” z Chinami, które w 2025 r. przeprowadzono po raz pierwszy w ramach centrum szkoleniowego w Ream. Zdaniem chińskich ekspertów, zarówno skala, jak i zakres wspólnych manewrów będą się rozszerzać (Liang & Liu, 2025).

LEGITYMIZACJA PRZEZ ROZWÓJ: BLASKI I CIENIE OTWARCIA NA CHINY

Ważnym elementem narracji o „żelaznej przyjaźni” z Chinami jest utrzymanie „stabilności”, która warunkuje rozwój gospodarczy, a co za tym idzie, zapewnia władzom Kambodży „legitymizację opartą na wynikach” (*performance-based legitimacy*) (Mierzejewski et al., 2025: 94), a nie pochodzącą z procedur demokratycznych.

ChRL jest głównym dawcą oficjalnej pomocy rozwojowej (ODA) i kluczowym źródłem bezpośrednich inwestycji zagranicznych (FDI) w Kambodży. Wartość chińskich FDI w latach 2018–2023 wyniosła 48,4 mld USD – to blisko połowa wszystkich FDI w tym okresie (David, 2024). Według wyliczeń Council for the Development of Cambodia (CDC), w 2025 r. Kambodża przyciągnęła inwestycje o wartości blisko

10 mld USD, z czego 54% to kapitał chiński; CDC zalicza do niego inwestorów z ChRL, Hongkongu i Tajwanu (Sun, 2026a). W rezultacie rośnie dominacja chińskiego kapitału, zwłaszcza w takich sektorach jak budownictwo i energetyka (Ear, 2025). Dzięki zaangażowaniu firm z ChRL coraz większą popularnością cieszy się nauka języka chińskiego, stając się narzędziem do robienia kariery, pozwalając ludziom zarobić nawet dwukrotność średniej miesięcznej pensji, która wynosi około 200–300 USD (Ravindran, 2023).

Chiny są źródłem niemal połowy kambodżańskiego importu (w 2024 r. o wartości 13,44 mld USD) i trzecim największym odbiorcą eksportu (1,75 mld USD): po USA (9,93 mld USD) i Wietnamie (3,62 mld USD) (Trading Economics, n.d.a, n.d.b). Choć władze Kambodży starają się dywersyfikować partnerów handlowych, to stale pogłębia się uzależnienie od importu chińskich towarów i usług. W okresie styczeń–listopad 2025 r. wartość obrotów handlowych między państwami wyniosła 17,6 mld USD (wzrost o 28% r.d.r.): eksport z Kambodży do Chin spadł o 6,4% (do 1,5 mld USD), podczas gdy import wzrósł aż o jedną trzecią, do 16,19 mld USD (Sun, 2026b). Pekin posiada również 33% długu zagranicznego Kambodży, którego łączna wartość w połowie 2025 r. wynosiła 12,54 mld USD (Cambodia Public Debt Statistical Bulletin, 2025: 6, 15).

Napływ chińskiego kapitału wspiera projekty realizowane pod szyldem inicjatywy „Pas i Szlak”, wzmacnia więzy handlowe i powiązania gospodarcze, a co za tym idzie, zależność Kambodży od Chin. Przekłada się to na wzrost chińskich wpływów politycznych i przewagę nad Zachodem.

Dwadzieścia lat temu w Kambodży nie było żadnego mostu na Mekongu, dziś jest ich kilka – zbudowanych przez chińskie, japońskie i koreańskie firmy. Jednak tylko Pekin może zapewnić Phnom Penh infrastrukturę, za którą inne państwa nie chcą zapłacić – autostrady, elektrownie wodne i lotniska. Korzysta na tym również reżim Hunów, który legitymizuje swą autorytarną władzę dzięki znacznemu postępowi infrastrukturalnemu państwa. Według zagranicznego biznesmena pracującego w Phnom Penh (Wywiad nr 4, 2023), chińskie projekty realizowane są na dwa sposoby. Większe, jak tama Se Sam czy autostrada z Phnom Penh do Sihanoukville, są z reguły finansowane w ramach modelu BOT (Built, Operate, Transfer; inwestor buduje, eksploatuje, a po ustalonym okresie przekazuje obiekt władzom), mniejsze poprzez kredyty celowe. Pierwsza opcja jest preferowana przez Chiny w przypadku bardziej kapitałochłonnych inwestycji. To lekcja, którą

Pekin wyciągnął z udzielania ogromnych kredytów infrastrukturalnych państwom w Azji i Afryce, które raczej nigdy nie będą w stanie ich spłacić. Formuła BOT jest również korzystniejsza dla Kambodży z punktu widzenia ograniczenia zadłużenia zagranicznego.

Drugie rozwiązanie, błędnie nazywane „inwestycjami”, to standardowy model finansowania oferowany przez Pekin państwom rozwijającym się. Chiny udzielają kredytu, ręcznie wybierają własnego wykonawcę, który w różnych proporcjach importuje materiały budowlane i siłę roboczą z Chin (Wywiad nr 4, zagraniczny biznesmen, 2023).

Choć rozwój infrastruktury w Kambodży jest wyraźny, w przypadku projektów finansowanych i realizowanych przez Chiny problemem jest jakość. Wpływ na to ma brak otwartych procedur przetargowych i korupcja. Firma, która buduje kiepskie drogi, jest często wybierana do kolejnych projektów. Część winy spoczywa również na władzach lokalnych, które nie zawsze przykładają się do utrzymania infrastruktury we właściwym stanie (Wywiad nr 7, kambodżański aktywista, 2023).

W odległych planach jest również budowa linii kolejowej łączącej Chiny i Kambodżę. Dla ChRL najłatwiejszym rozwiązaniem byłoby poprowadzenie jej trasy przez Laos, aby ominąć Wietnam i Tajlandię. Chociaż wariant ten nie ma większego uzasadnienia ekonomicznego, to daje Pekinowi dostęp do Oceanu Indyjskiego. Chiny przekonały również Kambodżę do realizacji projektu 180-kilometrowego kanału Funan Techo między Phnom Penh a przybrzeżną prowincją Kep, którego budowa rozpoczęła się w sierpniu 2024 r. Ta finansowana przez Chiny arteria wodna połączy Mekong z wybrzeżem. Kanał, którego koszt szacowany jest na 1,7 mld USD, pozwoli szlakom transportowym ominąć Wietnam, zapewniając dostęp do Zatoki Tajlandzkiej (Hutt, 2024).

Infrastruktura finansowana przez Chiny służy interesom zarówno Chińczyków, jak i Khmerów. Przykładem w tym względzie jest pierwsza autostrada w Kambodży ze stolicy do portowego miasta Sihanoukville, do niedawna sennego nadmorskiego miasteczka, którego plaże kusiły zachodnich turystów. Przejazd samochodu osobowego zbudowaną i obsługiwaną przez Chiny drogą kosztuje 12 USD, na co przeciętny lokalny mieszkaniec nie może sobie pozwolić (Kimmarita, 2022).

Poprawa infrastruktury sprzyja napływowi zamożnych Chińczyków, z których część angażuje się w nielegalną działalność. W ostatnich latach Sihanoukville stało się mekką chińskiego przemysłu hazardowego i gangsterów zajmujących się fałszerstwami, praniem pieniędzy, cyberprzestępczością, handlem narkotykami, a nawet handlem

ludźmi i organami. Punktem krytycznym w transformacji miasta w lokalny odpowiednik Makau była legalizacja internetowych kasyn w Kambodży w 2017 r., których działalność jest zakazana w ChRL. Ustawodawstwo z 2017 r. spowodowało znaczny napływ nielegalnego kapitału z Chin, który został wyparty przez kampanię antykorupcyjną Xi Jinpinga (Wywiad nr 5, zachodni dyplomata, 2023). W rezultacie w Sihanoukville zaczęły pojawiać się liczne kasyna, hotele i firmy zajmujące się różnego rodzaju oszustwami (Al-Jazeera, 2019). Chociaż trudno jest ocenić, czy proces ten odbywał się za cichą zgodą Pekinu, to pewne jest, że działalność takich firm nie byłaby możliwa bez pozyskania przez Chińczyków przychylności lokalnych urzędników, policji, a nawet senatorów i ministrów (Wywiad nr 3, zagraniczny dziennikarz, 2023).

Nic dziwnego, że po Phnom Penh krążą opowieści o tym, jak Hun Sen przyjmuje chińskich biznesmenów w swojej rezydencji, z którymi osobiście uzgadnia szczegóły najważniejszych transakcji (Wywiad nr 7, kambodżański aktywista, 2023). Aby robić interesy w Kambodży, wystarczy skontaktować się z wpływowymi ludźmi, takimi jak potężny chińsko-khmerski biznesmen i senator Ly Yong Path, który jest doradcą Hun Sena (Wywiad nr 4, zagraniczny biznesmen, 2023). We wrześniu 2024 r. amerykański Departament Skarbu objął sankcjami Ly i jego konglomerat L.Y.P. w związku z wykorzystywaniem pracy przymusowej do przestępstw internetowych (U.S. Department of State, 2024). Chińscy przestępcy cieszą się w Kambodży nieformalnym immunitetem (Luo & Un, 2020; wywiad nr 5, zachodni dyplomata, 2023). Należy do nich znany z chińskich kronik kryminalnych „inwestor” w Sihanoukville, Dong Lecheng alias Heng Tong, który przyjął obywatelstwo Kambodży w 2014 r. Ten powiązany z Hun Senem gangster w 2023 r. został objęty zachodnimi sankcjami. Donga oskarża się o masowe wykorzystywanie pracy przymusowej w kompleksie Jinshui w Sihanoukville, skąd prowadzono oszustwa internetowe na szeroką skalę (Office of Financial Sanctions Implementation HM Treasury, 2023).

Jednak w pewnym momencie sytuacja w Sihanoukville wymknęła się spod kontroli. Do tego stopnia, że Pekin musiał przysłać tam swoje siły bezpieczeństwa, aby powściągnąć mafijne porachunki (Wywiad nr 3, zagraniczny dziennikarz, 2023). Jesienią 2019 r. Kambodża zdelegalizowała internetowe kasyna, co w połączeniu z pandemią Covid-19 spowodowało exodus „inwestorów” z Sihanoukville. Spekuluje się, że decyzja o zakazie hazardu została podyktowana przez

władze ChRL, obawiające się nadmiernego odpływu kapitału z Chin (Wywiad nr 3, zagraniczny dziennikarz, 2023).

Przed pandemią ponad 10% populacji Sihanoukville stanowili Chińczycy; dziś jest to w dużej mierze miasto duchów, usiane niedokończonymi budynkami, których właściciele uciekli z Kambodży, często zabierając ze sobą plany budowy. Poprawie wizerunku Sihanoukville służy hasło przekształcenia go w drugie Shenzhen, symbol chińskiego cudu gospodarczego. Pogłębienie portu, modernizacja sieci dróg, a przede wszystkim rozwój specjalnej strefy ekonomicznej, w której większość firm pochodzi z Chin, podporządkowane są celowi, który został określony we wspólnym oświadczeniu podpisanym podczas wizyty Hun Sena w ChRL w lutym 2023 r. (The State Council PRC, 2023a). Zamknięcie kasyn online nie położyło kresu działalności przestępczej w mieście, ponieważ nielegalne operacje zmieniły jedynie charakter (Keeton-Olsen, 2024).

Pandemia zahamowała również megaprojekt rozpoczęty 15 lat temu w pobliskim Dara Sakor, który zakładał objęcie 20% kambodżańskiego wybrzeża. Zgodnie z pierwotnym planem, ten ogromny kompleks, o połowę mniejszy od Singapuru, miał składać się z międzynarodowego lotniska, portu morskiego, parku przemysłowego i luksusowego kurortu wraz z SSE. Jak dotąd zbudowano jedynie główne lotnisko. Chociaż inwestycja jest wysoce wątpliwa z ekonomicznego punktu widzenia, to już spowodowała poważne szkody dla środowiska naturalnego. Realizacja projektu doprowadziła do wysiedlenia tysięcy mieszkańców i masowej wycinki drzew w Parku Narodowym Botum Sakor, w który zaangażowany był również wspomniany Ly Yong Path. Rozwój turystyki w regionie odbywa się kosztem niszczenia lasów namorzynowych wzdłuż wybrzeża, a także wymogu zdeponowania gigantycznej ilości piasku do budowy plaż (Rim, 2023). Za projekt, będący częścią chińskiej inicjatywy Pasa i Szlaku, odpowiada chińska spółka państwowa Union Development Group (UDG). Ze względu na podejrzenia, że ogromne lotnisko w Dara Sakor może być wykorzystywane do celów wojskowych, Stany Zjednoczone w 2020 r. nałożyły sankcje zarówno na UDG, jak i na kambodżańskich generałów, którzy byli zaangażowani w jego realizację (Rim, 2023). Jednym z nich jest Tea Vinh, brat ówczesnego ministra obrony Tea Banha, który sprawował swą funkcję przez niemal czterydzieści lat, a w rządzie Hun Maneta zastąpił go syn Tea Seiha.

Pomimo kontrowersji Chiny są przez Khmerów odbierane w większości pozytywnie. Tak wynika z badań opinii publicznej przeprowadzonych na zlecenie Ministerstwa Edukacji Japonii przez Cambodia

Development Resource Institute (CDRI). W dłuższej perspektywie Pekin jest postrzegany jako najbardziej pożądany partner dla Phnom Penh. Drugie miejsce zajmują Stany Zjednoczone, trzecie Unia Europejska *ex aequo* z Japonią. Percepcja Chin różni się jednak w zależności od miejsca zamieszkania respondentów (Watanabe & Samreth, 2024). Chińczycy są odbierani szczególnie negatywnie w dwóch miastach: w Sihanoukville i Phnom Penh, a więc tam, gdzie jest ich dużo.

WNIOSKI

Chiny chronią bezpieczeństwo kambodżańskiego reżimu poprzez zapewnianie wsparcia materialnego (m.in. inwestycje, pomoc rozwojowa, modernizacja infrastruktury), które „legitymizuje poprzez wyniki” autorytarne władze i osłania je przed kosztami zachodnich sankcji. Pekin wzmacnia reżim Hunów poprzez rozwijanie współpracy wojskowej, partyjnej i w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego, petryfikując w ten sposób sieci powiązań pomiędzy lokalnymi elitami polityczno-gospodarczymi – kosztem osłabiania społeczeństwa obywatelskiego. Niemniej istotne jest również oddziaływanie normatywne Chin i projekcja ich własnego modelu „zarządzania” oraz osłona dyplomatyczna Pekinu przed presją demokracji ze strony Zachodu.

Zacieśnianie relacji z ChRL wydaje się postępować równolegle do konsolidowania się kambodżańskiego autorytaryzmu. Chiny dostarczają kluczowego wsparcia gospodarczego, politycznego, wojskowego i technologicznego, które pozwalają na stabilne trwanie reżimu KPL. ChRL jest największym inwestorem zagranicznym i głównym partnerem handlowym Kambodży. W oparciu o chiński kapitał powstaje kluczowa infrastruktura transportowa, dzięki czemu władze Kambodży mogą realizować duże projekty rozwojowe, których „widoczność” pomaga budować legitymizację wewnętrzną.

Zaangażowanie Chin pozwala również zmniejszyć uzależnienie od państw zachodnich i odrzucać wymogi demokratycznych reform. Pekin pełni rolę obrońcy Kambodży przed zachodnią krytyką odnośnie do łamania praw człowieka i rządów prawa, w tym manipulowania procesem wyborczym. Ponadto oba państwa intensywnie rozwijają współpracę w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego i obronności. Dzięki chińskim technologiom, władze Kambodży zwiększają możliwości w zakresie nadzoru społeczeństwa, cenzury i ograniczania „wrażliwych” politycznie treści w Internecie. Chiny udzielają również coraz

wyraźniejszego wsparcia polityczno-ideologicznego, oferując szkolenia dla członków KPL.

Kambodża znajduje się na rozdrożu. To biedne i pozbawione surowców państwo, którego tkanekę społeczną okaleczył reżim Czerwonych Khmerów, w kolejnych latach prawdopodobnie osadzi się głębiej w strefie wpływów Chin. Alternatywą jest większa polityczna niezależność i liberalizacja gospodarki, co nieuchronnie osłabiłoby władzę klanu Hunów i przecięło sieć interesów łączących lokalnych polityków i biznesmenów z Pekinem. Gotowość Zachodu, a co ważniejsze, jego realna zdolność do ekonomicznego zrównoważenia Chin, zwłaszcza w ich bliskim sąsiedztwie, jest wątpliwa. Aktywność ChRL i inercja Zachodu będą osłabiać zapal Hun Maneta, rzeczywisty lub wymagowany, do liberalizacji reżimu, którego legitymacja opiera się na zapewnieniu pokoju społecznego i wzrostu gospodarczego. W konsekwencji Hun wydaje się być bardziej skłonny do konsolidacji autorytaryzmu i szukania w tym celu wsparcia ze strony chińskiego patrona.

BIBLIOGRAFIA

- Al-Jazeera (2019). *Cambodia's Casino Gamble* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=6ubscmDpZJc> [dostęp: 20.03.2026].
- Allard, T., & Thul, P.C. (2018, lipiec 28). *Cambodia's Hun Sen Has an Important Election Backer: China*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/world/cambodias-hun-sen-has-an-important-election-backer-china-idUSKBN1KI028> [dostęp: 20.03.2026].
- Bader, J. (2014). *China's Foreign Relations and the Survival of Autocracies*. Routledge.
- Benabdallah, L. (2020). Power or Influence? Making Sense of China's Evolving Party-to-party Diplomacy in Africa. *African Studies Quarterly* 19(3-4). <https://asq.africa.ufl.edu/wp-content/uploads/sites/168/V19i3-4a6.pdf> [dostęp: 20.03.2026].
- Blanchard, B. (2017, listopad 21). *China Supports Cambodia's Crackdown on Political Opposition*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/world/china-supports-cambodias-crackdown-on-political-opposition-idUSKBN1DL01Z/> [dostęp: 20.03.2026].
- Cambodia: Ex-dictator Hun Sen returns as chief of Senate*. (2024, marzec 4). Deutsche Welle. <https://www.dw.com/en/cambodia-ex-dictator-hun-sen-returns-as-chief-of-senate/a-68731436> [dostęp: 20.03.2026].
- Cambodia Public Debt Statistical Bulletin (2025). https://data.opendevelopmentmekong.net/en/library_record/cambodia-public-debt-statistical-bulletin-data-as-of-end-q2-2025 [dostęp: 20.03.2026].

- Cambodia's Ex-leader Hun Sen Unanimously Voted in as Senate President.* (2024, kwiecień 3). France24. <https://www.france24.com/en/asia-pacific/20240403-cambodia-ex-leader-hun-sen-unanimously-voted-senate-president> [dostęp: 20.03.2026].
- Chatys, M. (2025) „Ofensywa uroku” Xi Jinpinga w Azji Południowo-Wschodniej. Blog Ośrodka Spraw Azjatyckich Uniwersytetu Łódzkiego. <https://www.osa.uni.lodz.pl/publikacje/blog-osa/szczegoly/ofensywa-uroku-xi-jinpinga-w-azji-poludniowo-wschodniej> [dostęp: 20.03.2026].
- Cheang, S. (2025, kwiecień 5). *Cambodia's Leader Presides at Ceremony for Upgrade of Naval Base with Help from China.* APN News. <https://apnews.com/article/china-cambodia-ream-naval-base-military-965869b132f7c339c551eebc65390453> [dostęp: 20.03.2026].
- Cheunboran, C. (2023). *Cambodia's China Strategy. Security Dilemmas of Embracing the Dragon.* Routledge.
- Ciorciari, J.D. (2015). A Chinese Model for Patron–Client Relations? The Sino-Cambodian Partnership. *International Relations of the Asia-Pacific* 15(2), 245–278. <https://doi.org/10.1093/irap/lcu021>
- Cochrane, L. (2018, maj 7). *Phnom Penh Post, Cambodia's Last Independent Newspaper, Sold to Malaysian 'Covert' Spin Doctor.* ABC. <https://www.abc.net.au/news/2018-05-07/cambodias-last-independent-paper-sold-to-malaysian-spin-doctor/9735306> [dostęp: 20.03.2026].
- COMFREL. (2024). *Democracy Elections and Reform in Cambodia 2023* https://comfrel.org/wp-content/uploads/2024/05/Final_2023_Democracy_Report.pdf [dostęp: 20.03.2026].
- Consulate General of the PRC in New York. (2012). *Chinese President, Premier Bid Farewell to Late Cambodian King.* http://newyork.china-consulate.gov.cn/eng/xw/201210/t20121018_4701001.htm [dostęp: 20.03.2026].
- Corruption Perceptions Index. (2025). <https://www.transparency.org/en/cpi/2024/index/khm> [dostęp: 20.03.2026].
- David, R. (2024, czerwiec 20). *FDI Inflows Hit \$48.4 Billion in Cambodia in Six Years.* Khmer Times. <https://www.khmertimeskh.com/501509131/fdi-inflows-hit-48-4-billion-in-cambodia-in-six-years> [dostęp: 20.03.2026].
- Delgado, A.L. (2025, kwiecień 17), *Xi Jinping calls Cambodia 'priority in neighborhood diplomacy'.* Asia Nikkei. <https://asia.nikkei.com/Politics/International-relations/Xi-Jinping-calls-Cambodia-priority-in-neighborhood-diplomacy> [dostęp: 20.03.2026].
- Ear, S. (2025, maj 29). *Navigating the Middle: Japan–Cambodia Relations and the Challenge of Geopolitical Competition.* 9DashLine. <https://www.9dashline.com/article/navigating-the-middle-japan-cambodia-relations-and-the-challenge-of-geopolitical-competition> [dostęp: 20.03.2026].

- Greitens, S.C. (2025). *China, Regime Security, and Authoritarian Collaboration*, Carnegie Endowment. <https://carnegieendowment.org/posts/2025/02/china-regime-security-and-authoritarian-collaboration?lang=en> [dostęp: 20.03.2026].
- Handley, E. (2018, lipiec 2). *Hun Sen and His Personality Cult. The Interpreter*. <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/hun-sen-his-personality-cult> [dostęp: 20.03.2026].
- Hutt, D. (2024, maj 23). The Funan Techo Canal Won't Have A Military Purpose. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2024/05/the-funan-techo-canal-wont-have-a-military-purpose/> [dostęp: 20.03.2026].
- Keeton-Olsen, D. (2024, Marzec 18). Cambodia Urged to Target „Key Figures” as Chinese Scam Gangs Defy Crackdowns in „Sin City”. *The South China Morning Post*. <https://www.scmp.com/week-asia/economics/article/3255797/cambodia-urged-target-key-figures-chinese-scam-gangs-defy-crackdowns-sin-city> [dostęp: 20.03.2026].
- Kimmarita, L. (2022, październik 30). Capital-Sihanoukville Expressway Tolls Discounted 20% for First Year. *The Phnom Penh Post*. <https://www.phnompenhpost.com/national/capital-sihanoukville-expressway-tolls-discounted-20-first-year> [dostęp: 20.03.2026].
- Kowalski, B. (2024). *Serbia rozwija współpracę w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego z Chinami*. Blog Ośrodka Spraw Azjatyckich Uniwersytetu Łódzkiego. <https://www.osa.uni.lodz.pl/publikacje/blog-osa/szczegoly/serbia-rozwija-wspolprace-w-zakresie-bezpieczenstwa-wewnetrznego-z-chinami> [dostęp: 20.03.2026].
- Liang, X. (2023, sierpień 14). China Pledges Support for Cambodia's Changing of the Guard in Meeting with Hun Sen and Son. *South China Morning Post*. <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3231000/chinas-foreign-minister-wang-yi-pledges-support-cambodias-changing-guard-meeting-hun-sen-and-son> [dostęp: 20.03.2026].
- Liang, R., & Liu, X. (2025). Cambodia Launch Joint Drills at Newly Established Ream Logistics and Training Center. *Global Times*. <https://www.globaltimes.cn/page/202504/1331526.shtml> [dostęp: 20.03.2026].
- Lim, C. (2023) *Reviewing China's Elite-Centric Approach in its Relations with Cambodia*. ISEAS: Yusof Ishak Institute Perspectives (101). https://www.iseas.edu.sg/wp-content/uploads/2024/01/ISEAS_Perspective_2023_101.pdf [dostęp: 20.03.2026].
- Loughlin, N. (2021). Chinese Linkage, Leverage, and Cambodia's Transition to Hegemonic Authoritarianism. *Democratization*, 28(4), 840–857. <https://doi.org/10.1080/13510347.2021.1888931>
- Lovell, J. (2019). *Maoism: A Global History*. Bodley Head.

- Luo, J., & Un, K. (2020). *Cambodia: Hard Landing for China's Soft Power?*, ISEAS: Yusof Ishak Institute Perspectives (111), https://www.iseas.edu.sg/wp-content/uploads/2020/09/ISEAS_Perspective_2020_111.pdf [dostęp: 20.03.2026].
- MFA PRC. (2024). *Jianpuzhai guowang Xihamoni huijian Wang Yi* [Spotkanie króla Kambodży Sihamoniego z Wang Yi]. https://www.fm-prc.gov.cn/wjzbzd/202404/t20240421_11285678.shtml [dostęp: 20.03.2026].
- MFA PRC. (2025). *Xi Jinping Meets with Cambodia's King Norodom Sihamoni*, https://www.fmprc.gov.cn/eng/xw/zyxw/202504/t20250418_11596740.html [dostęp: 20.03.2026].
- Mierzejewski, D., Jura, J., Kowalski, B., & Esteban, M. (2025). *China's Vertical Multilateralism and the Global South: Narratives, Networks, and Money*. Routledge.
- Nantulya, P. (2024). *China Escalates Its Political Party Training in Africa*. Africa Center for Strategic Studies. <https://africacenter.org/spotlight/china-escalates-its-political-party-training-in-africa> [dostęp: 20.03.2026].
- Nop, S. (2025). King Sihamoni to Undergo Medical Check-up in Beijing; Hun Sen to Serve as Acting Head of State. *Khmer Times*. <https://www.khmertimeskh.com/501743975/king-sihamoni-to-undergo-medical-check-up-in-beijing-hun-sen-to-serve-as-acting-head-of-state/> [dostęp: 20.03.2026].
- Office of Financial Sanctions Implementation HM Treasury. (2023). Financial Sanctions Notice. https://assets.publishing.service.gov.uk/media/6572d548049516000d49be78/Notice_Global_Human_Rights_081223.pdf [dostęp: 20.03.2026].
- Ramcharan, R. (2022, wrzesień). *The National Internet Gateway and the Future of Digital Authoritarianism in Cambodia*. Kyoto Review of Southeast Asia, <https://kyotoreview.org/issue-33/future-of-digital-authoritarianism-in-cambodia/> [dostęp: 20.03.2026].
- Rasheed, A. (2022). The Narrative of the Rise of China and Authoritarianism in the Global South: The Case of Egypt. *The International Spectator*, 57(2), 68–84. <https://doi.org/10.1080/03932729.2021.2009641>
- Ravindran, S. (2023, lipiec 27). Youths Learning Chinese Language to Boost Income Levels. *Khmer Times*. <https://www.khmertimeskh.com/501331971/youths-learning-chinese-language-to-boost-income-levels/> [dostęp: 20.03.2026].
- Rim, S. (2023, czerwiec 28). *Reflecting on China–Cambodia's Dara Sakor Project, 15 Years in*. The China-Global South Project <https://china-globalsouth.com/analysis/reflecting-on-china-cambodias-dara-sakor-project-15-years-in/> [dostęp: 20.03.2026].

- Russel, D., & Berger, B.H. (2020). *Weaponizing the Belt and Road Initiative*. Asia Society. <https://asiasociety.org/sites/default/files/2020-09/Weaponizing%20the%20Belt%20and%20Road%20Initiative.pdf> [dostęp: 20.03.2026].
- Słowikowski, M., & Kowalski, B. (2025). Forged in Crises: Convergence of Authoritarian Legitimacy Claims in Sino-Belarusian Relations. *Communist and Post-Communist Studies*. <https://doi.org/10.1525/cpcs.2025.2689935>
- Strangio, S., Li, M., & Li, X. (2025). Local Rivalries, Foreign Entanglements: The Role of Domestic Politics in Cambodia's Embrace of China. *International Journal of Asian Studies*, 22(1), 66–82. <https://doi.org/10.1017/S1479591424000214>
- Sun, M. (2026a, październik 14). Cambodia–China Trade Hits Record \$14 Billion, up 27%. *Khmer Times*. <https://khmertimeskh.com/501772308/cambodia-china-trade-hits-record-14-billion-up-27/> [dostęp: 20.03.2026].
- Sun, M. (2026b, styczeń 8). China Accounts for 54% of Cambodia's Total Investment. *Khmer Times*. <https://www.khmertimeskh.com/501823138/china-accounts-for-54-of-cambodias-total-investment/> [dostęp: 20.03.2026].
- The State Council PRC. (2023a). *Joint Communiqué between the Government of the People's Republic of China and the Royal Government of Cambodia*. http://english.scio.gov.cn/topnews/2023-02/13/content_85102645.htm [dostęp: 20.03.2026].
- The State Council PRC. (2023b). *Joint Communiqué between the Government of the People's Republic of China and the Royal Government of Cambodia*. https://english.www.gov.cn/news/202309/16/content_WS65057578c6d0868f4e8df7df.html [dostęp: 20.03.2026].
- Trading Economics. (n.d.a). Cambodia Exports By Country. <https://tradingeconomics.com/cambodia/exports-by-country> [dostęp: 20.03.2026].
- Trading Economics. (n.d.b). Cambodia Imports By Country. <https://tradingeconomics.com/cambodia/imports-by-country> [dostęp: 20.03.2026].
- Turton, S. (2024, kwiecień 18). *Chinese Warships at Cambodian Base for Months, CSIS Analysis Shows*. Asia Nikkei. <https://asia.nikkei.com/Politics/International-relations/Chinese-warships-at-Cambodian-base-for-months-CSIS-analysis-shows> [dostęp: 20.03.2026].
- U.S. Department of Defense. (2025). *Annual Report to Congress: Military and Security Developments Involving the People's Republic Of China 2025*. <https://media.defense.gov/2025/Dec/23/2003849070/-1/-1/1/ANNUAL-REPORT-TO-CONGRESS-MILITARY-AND-SECURITY-DEVELOPMENTS-INVOLVING-THE-PEOPLES-REPUBLIC-OF-CHINA-2025.PDF> [dostęp: 20.03.2026].

- U.S. Department of State. (2023). *National Elections in Cambodia*. <https://2021-2025.state.gov/national-elections-in-cambodia/> [dostęp: 20.03.2026].
- U.S. Department of State. (2024). *Imposing Sanctions on Human Traffickers and Online Investment Scam Operations in Cambodia*. <https://2021-2025.state.gov/imposing-sanctions-on-human-traffickers-and-online-investment-scam-operations-in-cambodia> [dostęp: 20.03.2026].
- Vannarith, C. (2023). *Strong Party-to-Party Relations Cement Cambodia–China Bilateral Ties*. ISEAS: Yusof Ishak Institute Perspectives (22). https://www.iseas.edu.sg/wp-content/uploads/2023/03/ISEAS_Perspective_2023_22.pdf [dostęp: 20.03.2026].
- Watanabe, S., & Samreth, S. (2024). Cambodia's Perceptions of China: A Comprehensive Survey-Based Analysis. *Asian Survey* 64(6), 1037–1067. <https://doi.org/10.1525/as.2024.2325932>
- Wywiad nr 1, kambodżański akademik, Phnom Penh, wrzesień 2023 r.
- Wywiad nr 2, kambodżański aktywista, wrzesień 2023 r.
- Wywiad nr 3, zagraniczny dziennikarz, Phnom Penh, wrzesień 2023 r.
- Wywiad nr 4, zagraniczny biznesmen, wrzesień 2023 r.
- Wywiad nr 5, zachodni dyplomata, wrzesień 2023 r.
- Wywiad nr 6, zachodni dyplomata, wrzesień 2023 r.
- Wywiad nr 7, kambodżański aktywista, wrzesień 2023 r.
- Wywiad nr 8, kambodżański urzędnik, 2023 r.

Bartosz Kowalski – an Associate Professor in the Department of Asian Studies at the University of Łódź, Poland. His research focuses on China's foreign policy, particularly its engagement with Central and Eastern Europe and the Global South. He has published articles on China's regional diplomacy in Central and Eastern Europe and Chinese ideological narratives. He is the author of *Relacyjność w stosunkach Chin z Europą Środkowo-Wschodnią. Przypadek Czech* [Relationality in China's Relations with Central and Eastern Europe. The Case of the Czech Republic] (2024), and co-author of *China's Vertical Multilateralism and the Global South: Narratives, Networks, and Money* (2025).

Bartosz Kowalski jest profesorem uczelni w Katedrze Studiów Azjatyckich Uniwersytetu Łódzkiego. Jego badania koncentrują się na polityce zagranicznej Chin, w szczególności wobec Europy Środkowo-Wschodniej oraz Globalnego Południa. Publikował artykuły dotyczące regionalnej dyplomacji Chin w Europie Środkowo-Wschodniej oraz chińskich narracji ideologicznych. Jest autorem książki *Relacyjność w stosunkach Chin z Europą Środkowo-Wschodnią. Przypadek Czech* (2024) i współautorem *China's Vertical Multilateralism and the Global South: Narratives, Networks, and Money* (2025).